

Сергій Шебеліст

ВИПРОБУВАННЯ УКРАЇНОЮ: РОСІЙСЬКІ ЛІБЕРАЛИ Й ОДВІЧНЕ УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ

Промова Костянтина Райкіна, виголошена ним 24 жовтня 2016 року на з'їзді Спільки театральних діячів Росії, наробила чимало галасу. У своєму виступі відомий актор і художній керівник театру «Сатирикон» відверто (і, що важливо, публічно) заявив про відновлення практик сталінізму й боротьбу з інакодумцями, котра лише прикривається високими гаслами про патріотизм, моральність і духовність. Виставки зривають, спектаклі забороняють, митців цькують. На цьому поприщі надзвичайно активну діяльність розгорнув і улюблений байкер Путіна. «Скрепоносний» Олександр «Хірург» Залдостанов затаврував «цих райкіних», які «хочуть перетворити країну на стічну канаву, якою б текли нечистоти»¹.

Інтелігенція на службі в тирана

Мас-медіа широко розтиражували спіч волаючого в пустелі митця, котрий наважився говорити незручну правду про сучасну Росію, і для багатьох це стало свідченням того, що далеко не вся тамтешня творча еліта придворна, слухняна і покірنا. Слова підтримки «шановному Костянтину Аркадійовичу» висловив інший знаний метр – журналіст Володимир Познер, який опублікував на персональному сайті окреме звернення. Він порадив Райкіну не звертати увагу на окрики й наклепи тих, хто чомусь вважає себе голосом народу. І крамольно додав, що народ не завжди заслуговує на повагу.

«Німецький народ підтримував Гітлера, радянський народ вимагав „ворогам народу“ собачої смерті, хоч ці люди ні в чому не були винними, – нагадав Познер. – Історія показує, що влада, якщо захоче, повертає народ саме туди, куди їй, владі, потрібно. І народ зовсім поганий суддя, коли йдеться про мистецтво. Згадайте, як шельмували великих Прокоф'єва і Шостаковича, Пастернака й Ахматову за повної та доволі гарячої підтримки народу».

¹ Уперше опубліковано в Інтернет-виданні *Zaxid.net* 3 листопада 2016 р.

Понад те, знаменитий журналіст порівняв нинішніх захисників чистоти моралі, які з обуренням кричать про образу релігійних почуттів, із фанатичними членами «Ісламської держави», котрі руйнують унікальні пам'ятки давнини, бо вони, бачте, ображають їхню релігію. Це – варвари, не більше і не менше, заявив Познер. І додав, що в критиках і противниках Райкіна говорить неграмотність, комплекс неповноцінності та повна відсутність толерантності до всього, що їм не до душі. А от самого актора він привітав із тим, що той виявився одним із небагатьох митців, у кого вистачило мужності назвати речі своїми іменами.

З особливим ентузіазмом промову Райкіна підхопили українські ЗМІ й користувачі соціальних мереж, які трактували її як доказ прозоріння російської інтелігенції, в якій ще, виявляється, залишилася дешиця сміливості й сумління. Для багатьох українців досі важливо знати, що Росія не безнадійна, що там є нормальні люди (тим паче, люди культури), із якими можна і треба розмовляти. Але ні – ілюзії розвіялися швидше, ніж можна було подумати.

Фрондера й опозиціонера режиму з Райкіна не вийшло. Уже за кілька днів художній керівник «Сатирикону» зустрівся з міністром культури РФ Володимиром Медінським. Як переказують свідки, між ними відбулася довірлива бесіда, і в атмосфері взаєморозуміння вони полюбовно вирішили проблемні питання, порушені в емоційній промові Костянтина Аркадійовича. Залишився хіба що один осад – байкер «Хірург» так і не погодився перепросити Райкіна, хоч на це так сподівався путінський речник Дмитро Песков.

Сентиментальні українці вкотре розчарувалися в черговому колишньому кумирові. І це стало нормою і системою. Олег Табаков назвав українців убогими. Те, що він має чверть української крові, викликає в нього почуття незручності й сорому. Найкращі українські представники інтелекту й літератури – друго- і навіть третьосортні порівняно з російськими. Йосип Кобзон таврує київську

«хунту», виступає перед бойовиками у Донецьку й отримує з рук бандитів бутафорське звання «народного артиста „ДНР“».

Валентин Гафт спростовує чутки, що він – антипутінець. Що ви, будьте певні, він щонайпалкіший адорант національного лідера. Гафтові вторить Леонід Броневої. Євген Євтушенко переконаний, що війну на Донбасі слід зупинити, чвари політиків не треба переносити на стосунки між людьми, і взагалі, він не розуміє, як можна – після десятки тисяч загиблих, анексії та окупації українських територій – не вірити у мантру про «братній народ» і примирення з Росією. Іншого «символу віри» поет собі просто не уявляє. Це вже, схоже, діагноз.

«Ми часто чуємо про „зомбовані“ 86% населення, при цьому, як правило, мають на увазі, що йдеться про „неосвічені народні маси“. Проблема, однак, у тому, що розпуста охопила і кращі уми, – точно констатує світової слави шахіст і російський опозиціонер Гаррі Каспаров. – Інтелектуальна і культурна еліта в більшості своїй уже довгий час обслуговує путінський режим, ушляхетнює його лик, тим самим допомагаючи йому виживати. Подібна ситуація є характерною рисою диктаторських режимів, однак у традиціях російської інтелігенції служба тиранові завжди розглядалася як незгладима пляма на репутації. У нинішній Росії, як ми бачимо, забуті не тільки ці традиції, але й саме поняття репутації».

Ще з часів Революції Гідності наші громадяни жадібно чекали від відомих росіян сигналів солідарності з Україною, бодай на рівні несміливих, обережних натяків. Але й тоді вони були поодинокими і через те важили так багато. Повстання проти диктатури президента Віктора Януковича лякало росіян, як і кожна «кольорова революція». В українському протесті вони вбачали руку Вашингтона і Брюсселя, шабаш націоналістів і змову проти Росії, в якій, не дай Боже, почнеться щось подібне. Слова підтримки українці чули хіба що від покійних демократів – Валерії Новодворської та Бориса Немцова, котрі були «совістю безсовісної країни» і доказом того, що таки можна водночас бути патріотом Росії та другом України. Проте позиція таких людей, як і актриси Лії Ахеджакової, не була й не є мейнстримом.

«Чесність – це привілей, який прирікає на самотність, – слушно зауважує публіцист Павло Казарін. – Приблизно таку, на яку була приречена Валерія Новодворська. Та сама, котра не соромилася називати речі своїми іменами, викликаючи на себе прицільний вогонь чужого гострослів'я. Саме її прогнози й оцінки були доволі точною діагностикою тієї реальності, в якій опинилася пострадянська Росія».

Півострів спотикання

Після анексії Криму, на тлі олімпійського триумфу в Сочі, високих цін на енергоносії й упевненості у власній величі, «встающую с колена» Росію охопила патріотична ейфорія, котра не оминула й більшість митців. Чи не найбільш промовистим свідченням цього угару став опублікований на сайті Міністерства культури РФ лаконічний лист, у якому відомі й улюблені мільйонами, заслужені й народні артисти, а також сотні менш знаних функціонерів висловили тверду підтримку позиції президента РФ Володимира Путіна щодо України і Криму (саме так, окремо).

Звісно, свою угодовську позицію російські митці традиційно загорнули у високодуховну обгортку з неминучими в таких випадках пасажами про спільну історію, спільне коріння, нашу культуру та її духовні витоки, наші фундаментальні цінності та мову, що об'єднали нас назавжди. У дні, коли вирішується доля півострова і співвітчизників, вони просто не можуть бути байдужими спостерігачами з холодним серцем.

Саме тому і засвідчують зворушливу та масову єдність із діями влади, дарма що та брутально порушила міжнародне право й зазіхнула на територіальну цілісність суверенної держави, із якою 1997 року підписала «Великий договір» (!) про дружбу, співробітництво і партнерство. Головне ж не це, а те, що «Крим – наш!». Історичну справедливість відновлено. Гнітюче почуття глибокої образи за те, що він був «подарований» Україні, подолане. Співачка Валерія радісно вигукує на святковому концерті на Красній площі: «Росія і Крим, ми разом!», а кіноактор Дмитро Харатьян нічого сумняшся порівнює Путіна з рівноапостольним київським князем: «Один Володимир нашу Русь хрестив, інший – повернув їй колицу хрещення».

Узагалі, анексія Криму і ставлення до неї російської інтелігенції стали справжнім тестом на істинну демократичність. Бо можна багато, часто й зі смаком викривати правління «партії шахраїв і крадіїв», як «пестливо» називають за «поребриком» «Єдиную Росію», але дуже просто «спалитися» і «посипатися» на сакраментальному питанні: «Чий Крим?». І тут починається найцікавіше. Записні ліберали й демократи, тонкі натури й думаючі люди починають вигадувати різні виправдання про те, що «Крим – не бутерброд», «Крим – це канделябр, напідпитку подарований сусідові», «стану президентом, Крим не віддам». Якщо ж і повертати його Україні, то не безумовно і з відшкодуванням завданих збитків, а шляхом нового чесного референдуму або міжнародної конференції щодо Криму, які б улаштували всі зацікавлені сторони.

З такими ініціативами виступає і колишній політв'язень режиму Михайло Ходорковський,

який свого часу приїздив у Київ на форум інтелігенції, і позапарламентська партія «Яблоко», нова лідерка якої Емілія Слабунова сказала, що просто повернути півострів Україні неможливо. «Ми не віддамо Крим, ми говоримо, що потрібно цивілізовано вирішувати ситуацію, що склалася у зв'язку з анексією Криму», – каже Слабунова, котра хоча б наважилася вимовити термін «анексія» замість канонічного «возз'єднання». Її слова викликали резонанс і різні трактування у РФ та Україні.

Гаррі Каспаров заявив, що суперечливі твердження «Яблока» щодо Криму – абсолютно законні й укотре підтверджують істину: реальна опозиція режимові несумісна із грою за правилами Кремля. Більше того, він вважає, що визнання анексії Криму, хоч би в душі «не віддамо», стало ціною за право участі партії у виборчому балагані – парламентських виборах-2016. Інші коментатори – навпаки – захищали «Яблоко», закликаючи голосувати саме за нього, бо без зміни влади кримське питання взагалі не обговорюватиметься.

З огляду на це, головна «яблучниця» Слабунова змушена була окремо пояснити і прояснити свою позицію: «Я, як і партія „Яблоко“, вважаю події весни 2014 року на півострові незаконною анексією частини території суверенної країни. Це порушення базових принципів, на яких вибудована вся система міжнародних відносин у рамках Організації Об'єднаних Націй, порушення законодавства Росії та низки міжнародних договорів, підписаних російською державою. У цьому наша принципова позиція».

На кримському питанні «прокололася» й інша опозиційна сила – «Партія народної свободи» («ПАРНАС»). У березні 2014 року вона була серед організаторів «Маршу миру» в Москві, один з її співголів Борис Немцов працював над доповіддю «Путін. Війна», яку завершили його однодумці та презентували в Україні. Аж раптом напередодні вересневих виборів у Держдуму «ПАРНАС» звернувся до українського МЗС із проханням надати дозвіл її активістам для поїздки в Крим – займатися агітацією на півострові. У відомстві на Михайлівській площі прогнозовано відмовили російським опозиціонерам, адже в такому разі це означало б згоду з визнанням Криму територією РФ, а сприяти веденню кампанії на виборах, які Україна не визнає, взагалі було б абсурдом.

У загальнонаціональному списку «ПАРНАСу» фігурував і професор Московського інституту міжнародних відносин Андрій Зубов. На початку «Кримської весни» відомий історик опублікував у газеті «Ведомости» сміливу статтю «Це вже було», в якій провів недвозначні аналогії між німецьким аншлюсом Австрії та російською анексією Криму, через що мало не втратив роботу в престижному виші. За коментарями до Зубова зверталися

українські журналісти, які бачили в ньому живий приклад «іншої Росії» та справжнього російського інтелігента. Сам професор за покликом совісті ходив на акції солідарності до українського посольства в Москві й читав відкриті лекції в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Попри це, «ПАРНАС» узяв участь у перегонах на півострові, тим самим легалізувавши факт анексії.

Черговим розчаруванням українців нещодавно став відомий письменник Борис Акунін, який виїхав із РФ і живе у Європі. На тлі драматичних подій 2014 року він написав текст «Ціна питання», в якому визнав, що Україна – це споріднена, проте ІНША країна, котра має свій шлях. Вона довела мужністю і кров'ю, що вона – Країна (так, із великої літери). Просто бальзам на українську душу. І після такого зворушливого пасажу – наступний «елегантний» поворот: «Думаю, все у неї [України] буде добре і без Криму. Захід не поскупиться на допомогу, щоб зробити Україну вітриною демократичних цінностей. Кримчани напевно ще гірко пошкодують, що відокремилися». Але письменника більше турбує не Україна (їй він щиро бажає всього найкращого), а Росія та його співвітчизники, які, либонь, не усвідомлюють, чого вартуватиме їм кримський трофей.

Тут Акунін надивовижу точний. Ще 2014 року він окреслив те, що ми спостерігаємо тепер. РФ опиниться в політичній, а згодом і в економічній ізоляції. Її нафті й газу знайдуть заміну. Паливні надприбутки закінчатся. Неминучий стрибок на військові витрати призведе до спаду економіки й падіння рубля. Різко подорожчають імпорتنі товари, а багато з них зникнуть. Для того, щоб загасити невдоволення, влада поводитиметься жорсткіше і беззаконніше. Мас-медіа «каструватимуть» і цензуруватимуть. Будь-який протест каратимуть.

І як висновок: «Так, завдяки кримській авантюрі Путін забезпечив собі позитивну владу. Прирік себе до неї. Тепер він просто побоїться іти у відставку. Але тільки позитивність ця навряд чи виявиться довгою. І закінчиться вона відомо чим. Коли немає легального механізму зміни збанкрутілого режиму, вмикаються механізми революційні. А революція в багатонаціональній країні, до того ж тій, яка володіє ядерною зброєю, це дуже страшно».

Але от минають два роки, й Акунін дає інтерв'ю українському телебаченню, в якому знов-таки мова заходить про Крим. І митець, відвертий критик режиму Путіна, на сакраментальне питання («Чий півострів?») відповідає абсолютно в душі російських лібералів, недомовляючи: «Ну, звісно, не російський. Про що тут іще говорити? Це порушення міжнародного права». Тобто сказати, що Крим – не російський, він іще може, однак прямо заявити, що Крим – це Україна, язик уже не повер-

тається. Приблизно так, як із депутатів «Опозиційного блоку» неможливо видушити визнання факту, що Росія – держава-агресор.

Страх ліберальних, демократичних, інтелегентних, антипутніських росіян назвати речі своїми іменами має вагому підставу. За публічні заклики до дій, спрямованих на порушення територіальної цілісності РФ, передбачена відповідальність – ув'язнення до п'яти років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю терміном до трьох років (стаття 280.1 Кримінального кодексу Росії). Це в Україну можна експортувати сепаратизм і нав'язувати її владі ідею федералізації, а в самій РФ подібні вибрики суворо заборонені.

Менше з тим, Акунін вірить, що Крим може повернутися до складу України. Бачить він цей шлях додому дуже специфічно: «Це буде залежати від того, чи вдасться Україні побудувати нормальну модель існування. Щойно це відбудеться, думаю, вони [кримчани] захочуть бути тут. Так воно завжди і буває. Люди хочуть жити там, де жити краще, цікавіше, зручніше тощо». Отже, не треба навіть ніяких чесних референдумів і міжнародних конференцій. Просто запропонуйте кращий рівень життя – і все, територіальну цілісність буде відновлено.

Спасибі й на цьому. Добре, що хоч визнав саму можливість повернення півострова в Україну. Та осад залишився. Надто вже українці «зачаровані на Схід». Попри Крим і Донбас, вони досі вірять, що в РФ є чимало нормальних людей, не ватників, а адекватників. Що російська культура – це не тільки Михалков, Газманов, Чичеріна і Пореченков, який стріляв із крупнокаліберного кулемета «Утьос» по українських солдатах. Що російська політика – це не тільки Путін, Лавров, Песков, Жириновський, Мізуліна і Мілонов. Що російська журналістика – це не тільки Кисельов, Толстой і Соловйов.

Українці щоразу розчаровуються, коли світочі ліберальної думки чи колись улюблені митці з РФ видають черговий «перл» про Україну, всоте доводячи аксіоматичність слів Володимира Винниченка про те, що «російський демократ закінчується там, де починається українське питання». Може, не варто весь час озиратися на Москву як центр Усесвіту. Не зачаровуватися, щоб не розчаровуватися. Не вимагати від людей неможливого героїзму і самопожертви – тим більше після демонстративного вбивства Немцова під стінами Кремля. Не думати, що антипутнізм автоматично означає проукраїнськість. Час уже нарешті попрощатися з ілюзіями та з імперією.